

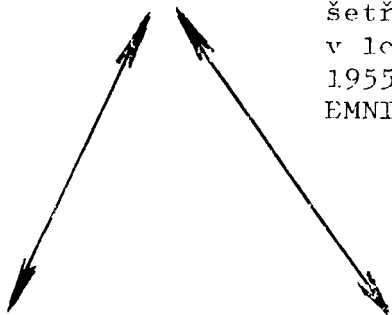
ných pracovišť celé NSR. Tato různorodost teoretických východisek jednotlivých autorů napomáhá k větší šíři záběru, na druhé straně však dochází k přílišnému zúžení a jednostrannosti pohledu na některé jevy a jejich sociálně ekonomické souvislosti. S jednoznačností lze ovšem říci, že marxisticko-leninská sociologie mládeže by zejména v oblasti výzkumu volnočasových aktivit mládeže přistupovala k řešení jednotlivých problémů jiným způsobem, než který je zde předkládán.

Podtitul studie zní *Srovnání generací*. Jde o trojí srovnání:

- mladých '84 (15–24letých) s dospělými '84 (45–54letými) (u dospělých ve věku 45–54 let se v převážné většině jedná o generaci rodičů dnešní mládeže);
- mladých padesátých let s dnešními mladými;
- mladých padesátých let s dnešními dospělými.

Pro přehlednost lze uvést schéma vztahu mezi srovnávanými objekty:

Mládež padesátých let /representativní
šetření mládeže NSR
v letech 1953, 1954,
1955 – Shell nebo
EMNID/

Dospělí '84 /representativní šetře-
ní dospělé populace NSR/ Mládež '81 a Mládež '84 /obě šetření reprezentativní
pro mládež NSR/

Autory studie jsou A. Fischer z institutu Psydata ve Frankfurtu n. M., W. Fuchs, jenž působí na univerzitě v Hagenu, J. Zinnecker z Phillipsovy univerzity v Marburgu a řada dalších sociologů a psychologů, kteří se na zpracovávání jednotlivých etap v různé míře podíleli.

Studii tvoří pět svazků o celkovém rozsahu 2108 stran a příloha *Seznam hesel a indikátorů* v rozsahu 110 stran.

První svazek se nazývá *Biografie — orientační vzory — perspektivy* (332 s.). Mezi nejvýznamnější problémové okruhy, které jsou zde zahrnuty, patří takové otázky, jakými jsou například: zda a co konkrétně nedělají dnes mnozí dospělí a mladí správně; zda se mohou dospělí učit něco od mladých; jaké jsou představy obou generací o aktuálních problémech a těžkostech mladých; zda existují rozpory mezi mladými a dospělými a v jaké formě; jak jsou řešeny konflikty mladých s jejich rodiči a nakolik tyto konflikty působí na představy mladých o výchově vlastních dětí; jaké životní vzory uznávala mládež padesátých let a jaké vzory uznává dnešní mládež; nakolik rodiče považují své děti za partnery při řešení společných problémů a starostí; změny zájmu o politickou aktivitu a mnohé další. V centru pozornosti tohoto svazku tedy stojí mládež a dospělí současnosti. Hlavním tématem jsou vztahy obou generací navzájem, jakož i srovnávání názorů obou generací na politické apod. a přispívají k prohlubování orientace na konzumní způsob života, na přijímání vzorů amerického životního způsobu v kultuře i spotřebě.

Hodnotnou částí prvního svazku je mj. kapitola C. Fischerové *Portrét mládeže v novinách a časopisech*, jež na základě analýzy novinových a časopiseckých zpráv, článků a statí o mládeži předkládá představu o mládeži, jak ji prezentují tyto sdělovací prostředky. Autorka dochází k závěru, že sdělovací prostředky NSR více-méně pomíjejí zájem mládeže o ekonomické a ekologické otázky, o odzbrojení, o politiku apod. a přispívají k prohlubování orientace na konzumní způsob života, na přijímání vzorů amerického životního způsobu v kultuře i spotřebě.

Za pozornost stojí také kapitola W. Fuchse pojednávající o postojích mládeže k religiozitě, o návštěvnosti mladých na bohoslužbách, o otázkách víry v posmrtný život atd. Autor se pokouší o určitou typologii religiozity mládeže. Zajímavé je jeho

zjištění, že u mládeže v NSR dochází k tzv. deklarativní víře, přičemž je omezováno pravidelné navštěvování mši a účast na dalších církevních obřadech.

V příspěvku H. Kohna a H. Rädera *Mládež a společenská racionalita* je rozpracováno Weberovo pojetí racionality, které je pak aplikováno při analýze některých problémů spjatých s poválečným vývojem mladých generací v NSR.

Název druhého svazku je *Volný čas a kultura mládeže* (348 s.). Jsou zde shrnuty poznatky, které autoři studie získali při zkoumání volného času a „kultury“ dnešní mládeže. Svým způsobem je tento díl studie nejvýznamnější pro čtenáře, který se chce seznámit se způsobem života jednotlivých skupin západoněmecké mládeže. Svazek věnuje v první řadě pozornost dnešním mladým lidem a podává informace o některých aktivitách jejich volného času (technická tvořivost, sportovní činnost, hudební a taneční aktivity apod.) a pojednává též o některých pasivních formách trávení volného času (odpočinkové a relaxační činnosti, zábavy, konzumace alkoholu apod.). Autoři se zabývají také kulturní uměleckou činností mládeže, zejména literární produkcí a vztahem mladých lidí k četbě časopisů a knih. Přitom — což je zvláště cenné — se hodnocení neomezuje pouze na dnešní mládež, ale tam, kde se objevují velké difference, či naopak podobnosti s rodiči, je podáno srovnávání obou generací.

Mezi kapitoly druhého svazku patří i text C. Fischerové (*Tanec*), který pojednává o vývoji tanečních stylů od menuetu po breakdance, o představách tanečnicků o tanci a jejich pocitech při tančování, o příčinách změn tanečních stylů, o významu sociálních faktorů pro vytváření a charakteristiky jednotlivých tanečních stylů, o významu životních vzorů a hodnotových orientací pro volbu určitého tanečního stylu. V části o diskotékové hudbě a tanci uvádí autorka přehled a pokus o typologii diskoték a diskoklubů. Dále analyzuje tanec z etnosociologických hledisek. Čtenářům jsou zde předkládány závěry, které zřetelně upozorňují na skutečnost, že na rozdíl od široce pojatého marxisticko-leninského přístupu k jevům sociální reality na základě akceptování celé širší sociálně ekonomických faktorů je ve studii i v této části prezentován přístup značně užší a v mnoha případech i plochý a reflektující pouze jevové stránky a někdy docházející ke zkratovým hodnocením. Pro ilustraci uvedme některé závěry etnosociologické analýzy tance C. Fischerové: Vztah k tanci je ovlivňován názory, které má mladý člověk na společnost, na dospělou populaci. U toho, kdo se věnuje společenským tancům, je více pravděpodobné, že zastává tradiční, konformní hodnotové orientace a jeho jednání tomu odpovídá. V konvencionalitě klasického tanečního pohybu se odráží všeobecně pozitivní postoje k minulosti společnosti. Tanečnickům společenských tanců vyhovuje stávající společenská situace, v raném věku se snaží chovat jako dospělí a uznávají jejich hodnoty a normy. Mladí, kteří nepreferují žádný taneční styl, mají spíše alternativní politické postoje, nekonvenční představy o životě a na nemateriální hodnoty orientovaný hodnotový žebříček. Improvizované a individualistické taneční styly těsně souvisí s představami o seberealizaci. Proto tyto mladí lidé nejsou v politice pasivní, angažují se v různých hnutích usilujících o lepší budoucnost společnosti, která je současně posuzována krajně pesimisticky. Naopak stoupenci diskotékových tanců se o politické problémy zajímají málo, spokojují se s naplňováním volného času aktivitami na večírcích, zábavách a o víkendech. Jejich taneční styl je zřetelně odlišuje od zastánců společenských tanců (vnějšími znaky), ale zároveň jejich představy a postoje odpovídají charakteristikám představ a postojů těch sociálních vrstev a skupin, jimž jako jedinci přísluší.

Třetí díl — *Mládež padesátých let — dnes* — (480 s.) zpracovali autoři Ch. Heinitz W. Fuchs a J. Zinnecker. Zabývají se zde dvěma oblastmi společenského života, jež se mladého člověka jako občana NSR dotýkají velmi bezprostředně — vazby výchova/rodina a vazby politika/ideje fašismu. Podávají analýzu perspektiv mládeže padesátých let, klíčových zážitků této generace (tj. generace dospělých v roce 1984) a její dnešní představy o mládí, které prožila v padesátých letech. Autoři zdůrazňují, že právě vztahy výchovy v rodině a rezidua idejí fašismu v politice jsou v celém poválečném vývoji mladých generací rozhodující pro orientaci v řešení dobových společensko-politických problémů. Jsou zde míněny takové společensko-politické problémy, jako je vztah NSR k NDR, PLR apod., šíření neonacistických idejí v NSR a jiné.

J. Zinnecker v části — *Politika, strany, nacionální socialismus* — kriticky popisuje vývoj západoněmecké mládeže od generace autoritativního charakteru (v období vlády fašismu), po generaci „tolerantních demokratů“. Pokouší se podchytit pozůstatky vlivu fašistické ideologie a osobnosti Hitlera deset a čtyřicet let po skončení druhé světové války a poté se zaměřuje na současnou politickou kulturu mládeže, na její možnosti účasti na politickém životě západoněmecké společnosti a na zájem mládeže o politickou aktivitu a její vztah k jednotlivým politickým stranám NSR.

Na tuto kapitolu obsahově navazuje závěrečná část třetího svazku — *Studie o mládeži od Emnid/Shell v letech 1953–1955* — zpracovaná tímž autorem. J. Zinnecker zde prezentuje rozsáhlé zpracování výzkumů mládeže prováděných v letech 1953 až 1955 organizacemi Emnid a Shell. Tyto výzkumy posloužily jako základní materiál o představách, názorech a životním způsobu mládeže '54 a tím umožnily srovnávat generaci těchto let s dnešní mladou generací. J. Zinnecker věnuje odpovídající pozornost i problémům spojeným s komparací tohoto typu.

Čtvrtý svazek — *Mládež ve svých vlastních představách* — (458 s.) analyzuje materiály, které byly získány pomocí akce *Výzva mládeži '83*.²⁾ Jak titul svazku naznačuje, zaujímá tento text zvláštní místo v celé studii. Nejsou zde popsány výsledky reprezentativního šetření, mládež se dostává ke slovu vlastními literárními a uměleckými výpověďmi o sobě a svém místě ve společnosti. Místo „reprezentativní“ lze pro charakteristiku svazku vhodněji použít označení „autentický“. S téměř 2500 mladých a mladých dospělých byl proveden rozhovor a celkově se na akci *Výzva mládeži '83* různými formami podílelo více než sedm tisíc mladých ve věku dvanáct až dvacet čtyři let. Je samozřejmé, že ne všichni mladí jsou literárně či jinak umělecky činní a ne všichni jsou ochotni své práce předložit ke zveřejnění. „Svědectví o sobě“ vydávají jen určité, specifickým způsobem kulturně umělecky aktivní skupiny mládeže, což v podstatě snižuje výpovědní hodnotu závěrů vztahovaných na celou mladou generaci. Zásadním nedostatkem totiž je, že výzvy k účasti na výzkumné akci určené všem mladým lidem v určitém věku nalézají odezvu zejména u učící se a studující mládeže. Dělnická mládež a mládež pracující v zemědělství se této akci, jak o tom svědčí předkládané statistické údaje, účastnila pouze sporadicky. Je škoda, že se autoři nepokusili tento všeobecně známý moment určitým způsobem eliminovat a tím docílit reprezentativitu celé výzkumné akce.

Ve dvanácti kapitolách tohoto svazku představují jednotliví mladí autoři anebo skupiny autorů vybrané příspěvky (dopisy, deníky, básně...) z množství, které došlo na adresu výzkumníků. Mladí lidé se v některých příspěvcích pokoušejí esejistickou formou vyjádřit k následujícím tématům: mládí, představy o sobě a sny, láska a lidské vztahy, náboženské představy mládeže, mládež jako problém a umění mládeže v hromadných sdělovacích prostředcích, školní výuce a v samostatné tvorbě — obraz budoucnosti. Svoji hodnotu mají i početné texty, z nichž jsou patrné některé motivy mladých lidí k účasti na této akci. Svazek obsahuje i nejdůležitější statistické přehledy, které popisují účastníky a jejich práce. Tato „hra s čísly“ je založena na demografických údajích odesílatelů příspěvků a na obsahové a formální analýze všech zaslaných prací (více než patnáct tisíc). Reprezentativní dokumentace zaslaných textů, básní, kreseb a dalších příspěvků zde nemohla být zařazena; je soustředěna ve zvláštní publikaci určené široké čtenářské obci vydané pod názvem *Mládež — před směnou vyřazena. Generace se představuje*.³⁾

Pátý svazek — *Pracovní zpráva a dokumentace* — (490 s.) obsahuje metodiku, popis instrumentů, tabulkovou část a přehled použitých dotazníků pro výzkumnou sondu mládeže i dospělých, realizovanou v roce 1983, a dále pro dvě reprezentativní šetření provedená v roce 1984 *Mládež '84* a *Dospělí '84*.

Soupis použité a citované literatury ve všech pěti částech studie je zařazen na závěr pátého svazku. Je natolik rozsáhlý (více než tisíc dvěstě titulů) a natolik důkladně zpracovaný, že může posloužit každému, kdo se míní zorientovat v oblasti týkající se mladých generací v poválečném vývoji NSR, zejména se zaměřením na poslední období (osmdesátá léta).

Ke studii *Mladí a dospělí '85* přísluší také *Seznam hesel a použitých indikátorů* (110 s.), jenž celou studii snadněji zpřístupňuje. Je fakultativní součástí studie a lze jej na vyžádání obdržet.

Jako celek má recenzovaná studie řadu předností. Je přínosná zejména tím, že souhrnně a v ucelené podobě a také na poměry v nemarxistické sociologii mládeže originálně podává obraz vývoje komplexu problémů, které souvisejí s mladou gene-

(2) *Výzva mládeži '83* (Aufruf Jugend '83) je výzkumná akce, kterou středisko Jugendwerk der Deutschen Shell pořádalo v letech 1982 až 1984. Cílem bylo získat zájem mladých lidí ve věku 12–24 let o účast v některých výzkumných etapách. Šlo zejména o to, aby mladí lidé předali autorům výzkumu nejrůznější materiály, které sami vytvořili a které vypovídají o nich samých, o jejich názorech, potřebách, hodnotách... Výsledky akce byly zveřejňovány průběžně v mnoha denících a časopisech v NSR a v roce 1984 byla vydána publikace s výběrem nejzajímavějších příspěvků.

(3) *Jugend — Vom Umtausch ausgeschlossen. Eine Generation stellt sich vor.* Mládež — před směnou vyřazena. Generace se představuje. Vyd.: Jugendwerk der Deutschen Shell. Reinbeck bei Hamburg, Rowohlt 1984, 352 s.

rací NSR. Studie zachycuje změny, jimiž společnost NSR prošla v období denacifikace a poté v období prudkého hospodářského vzestupu a postihuje také etapu, kdy zápasí s důsledky všeobecné hluboké krize světové kapitalistické ekonomiky. Mezi přínosné momenty lze řadit i rozpracování metodiky komparace dat různých časových období.

Jedním z nedostatků práce, který se jeví jako zásadní, je otázka metodologické nejednotnosti používaných statistických podkladů a otázka jejich hodnověrnosti. Autoři tento nedostatek práce předpokládali a snažili se mu vyhnout citlivou abstrakcí. Na mnoha místech studie je však evidentní, že se jim to v procesuální pojeté analýze podkladových materiálů ne vždy podařilo.

I přes určité kritické výhrady je nutno ovšem zdůraznit, že při uplatnění kritického marxistického přístupu se práce jako celek může stát cennou a inspirativní pomůckou ve výzkumu problematiky mládeže žijící v kapitalistických zemích. Myšlenky a metodologický přístup k řešení otázek mladé generace obsažené ve studii by bylo možné a prospěšně využít a z pozic marxisticko-leninské sociologie se pokusit o kritickou analýzu úlohy a postavení mládeže v současné kapitalistické společnosti.

Jiří Svitek

E. Etzioni-Halevy: The Knowledge Elite and the Failure of Prophecy (Vědecká elita, jejíž prognózy nevyšly)

London, G. Allen + Unwin 1985, 136 s.

Jsou knihy, jejichž autorům se daří zaplnovat stovky stránek textem, jehož obsah by bylo možné vtěsnat do jedné útlé kapitoly. Je jich možná více než těch, které se zájmem přečteme od začátku až do konce, protože jsou zajímavé a třeba i provokující. Do této druhé kategorie rozhodně patří zatím poslední kniha Evy Etzioniyové – v souladu s obsahem knihy charakterizovaná spíše volněji přeloženým názvem – *Vědci jako moderní proroci a ztráta jejich svatozáře*.

Je to kniha o vědcích, určená vědcům, psaná autorkou, která se celý život zaobírá vědou. Je to kniha, jejíž pročitání musí u mnoha vědců vyvolávat nepříjemné pocity, protože zraňuje jejich přesvědčení o vlastní velikosti, důležitosti, neprostradatelnosti a užitečnosti. Je to pokus o demystifikaci sociopolitické role, kterou vědci v západních(1) společnostech v uplynulých desetiletích hráli, pokus o obnažení role proroků předvídacích, jakým směrem by se společnosti mohly a nemohly, měly a neměly vyvíjet a co je nutné udělat pro to, aby se vyvíjely ideálním směrem.

Hlavním objektem zájmu autorky je tzv. vědecká elita, do níž Etzioniyová řadí ty jedince, kteří se profesionálně zabývají teoretickým poznáním, tvorbou myšlenek a symbolů. Chápe ji jako část inteligence mající sice malou bezprostřední výkonovou moc ale velký vliv na ty, jež tuto bezprostřední moc mají. Výrobním nástrojem těchto vědců je jejich mozek, kapitálem, který vkládají, je vzdělání, produktem jejich činností a zbožím které nabízejí, jsou jejich vědomosti a myšlenky. Označení „elita“ bylo zvoleno proto, že jde o malý okruh jedinců, kteří mají velký vliv na ztvárňování institucionalizovaných struktur a sfér činností (především politika, národní hospodářství, obrana, kultura). Postavení a prestiž příslušníků této skupiny odvisí od toho, jak jsou uznáváni ostatními lidmi. V posledních desetiletích se jim podařilo vytvořit dojem, že to jsou oni, kdo jako jediní jsou schopni určovat směr vývoje společnosti.

E. Etzioniyová analyzuje postavení těchto vědců v západních společnostech a jejich role, jež zastávali a zastávají. Je přesvědčena, že opustili prostor vědcům vyhrazený a proměnili se v moderní proroky. Jako proroci ovšem v mnohém selhali, neboť mezi věděními (které nabízelí a na jehož základě se formulovaly sociálně politické cíle i určovaly nástroje k jejich dosažení) a skutečně dosaženými cíli existuje stále viditelnější nesoulad. Nejen že se nedostavily očekávané výsledky, ale nezřídka se vyvolaly nové problémy, jež dnes tyto společnosti musí řešit. Autorka neobviňuje vědce z toho, že nabízelí společnosti své vědomosti, ale z toho, že prosazovali cíle neadekvátní celospolečenským potřebám, že vstoupili do sféry sociálně politických činností a prodávali v ní své vědomosti a myšlenky jako zboží,

(1) Termín používaný autorkou. Etzioniyová však pracuje jen s prameny vážícími se k zemím, v nichž se hovoří anglicky, především USA, Velké Británii a Austrálii.

jehož užitnost byla přinejmenším sporná. Vytýká jim, že v této činnosti pokračují i přesto, že rozpor mezi teorií, již hlásají, a praxí je stále hmatatelnější.

Recenzovaná kniha rozhodně není formální obžalobou vědců. Za problém považuje autorka takovou praxi, kdy vědci vstupují do arény politického dění a chovají se tak, jako by měli pro činnost v této sféře speciální kvalifikaci, kdy zasahují do politiky zahalení pláštěm vědecké kompetence a akademických titulů. Problém podle ní vzniká tehdy, když vědci dělají jen málo pro to, aby rozptýlili nebo alespoň nepodporovali populární představy, že to jsou oni, kdo jsou povoláni vyřešit problémy, jimž ve skutečnosti ani nerozumějí. Problém vzniká tehdy, když mlčky souhlasí s tím, aby se vytvářel mýtus, že využití jejich poznatků povede k očekávaným výsledkům v praxi, zatímco tyto návody jsou často riskantní a nebezpečné.

Svá tvrzení o nenaplnění cílů vytyčených, zdůvodněných a prosazovaných vědci autorka dokládá na řadě příkladů — ne vždy příliš přesvědčivých — z oblasti ekonomických, přírodních a lékařských věd, částečně i z oblasti věd společenských, především sociologie. Zde například poukazuje na to, že *sociologové* nebyli v šedesátých letech schopni předvídat neklid mezi mládeží, že byli velice překvapeni intenzitou studentských stávek, že s předstihem nejen neřešili, ale ani nepředvíдали a nebrali v úvahu možné společenské problémy vyplývající z nastupující hospodářské krize. A pokud přece na některé sociologické fenomény s jistým předstihem upozornili, měla jejich upozornění, zdůvodnění a nastínění možných cest řešení tolik variant, kolik jen existovalo sociologických škol a proudů. Většina sociologických argumentů byla postavena na opakujiícím se zjednodušeném postupu, který může být stručně charakterizován takto: objeví se problém a chybí potřebné informace, provede se výzkum, informace jsou k dispozici, tj. řešení je nalezeno. Řešení je nalezeno ovšem jen na základě dílčích informací, které jsou získány například výzkumy veřejného mínění a neopírají se o celkovou analýzu.

Pokud jde o *lékařské vědy*, autorka nejprve historicky a sociologicky rozebírá vliv vědy na zdraví lidstva a prodloužení délky života. Oceňuje vliv pokroku v medicíně i vliv zkvalitňování lékařské péče. Zároveň však uvažuje o tom, jaký vliv měl rozvoj vědy a farmaceutického průmyslu na zhoršení kvality lidské populace a na nemocnost lidí. Cituje závěry výzkumných zpráv, z nichž první upozorňuje na skutečnost, že asi pět milionů Američanů ročně trpí následky užívání medikamentů, druhá že v USA i Velké Británii umírá ročně na následky užívání nevhodných léků více lidí než kolik jich zemře při dopravních nehodách. Mnoho dalších léků oslabuje imunitu vůči chorobám, a tím i schopnost medicíny léčit ty nemoci, jejichž léčba byla před několika desítkami let velice snadnou záležitostí.

Kritika ekonomů a jejich teorií se u Etzioniyové točí především kolem dvou problémů: nezaměstnanosti a hladu. Nezaměstnanost a jí determinovaný vznik tzv. podtřídy (underclass), tj. lidí nejen dlouhodobě nezaměstnaných, ale perspektivně nezaměstnatelných, jí slouží jako příklad ke konfrontaci teorií následovníků J. M. Keynesa a M. Friedmana, ekonomů, které podle autorky minulá desetiletí povýšila na bohy a jejichž aureola začala opadat tím více, čím se stávalo zřejmějším, že „ekonomika je záležitostí příliš závažnou, než aby ji bylo možno svěřit ekonomům“. Pokud se týká problému hladu, nerovnoměrného zásobení jednotlivých částí světa potravinami, Etzioniyová přiznává, že vědci byli schopni odhalit příčiny, ale selhali v určení cest k nápravě.

Kritika přírodních vědců je nesena v rovině dosti odlišné od předcházejících. Částečně snad to lze vysvětlit i specifikou samotných přírodních věd, konkrétně tím, že poznatky těchto věd nejsou v řízení společnosti aplikovány bezprostředně, ale převážně prostřednictvím techniky, medicíny atp. Specifika roviny této úvahy však poodhaluje i to, co v práci není explicitně vyjádřeno, ale co cítíme mezi řádky: autorčiny obavy z činnosti vědců jsou i obavami z následků nekontrolovatelnosti rozvoje věd. Etzioniyová uvažuje o nových poznatcích přírodních věd jako o poznatcích, které mají, z hlediska tzv. zlepšení života lidí, jak kladné, tak i záporné stránky. Kumulativní povaha výsledků vědy, snaha objevovat stále nové vedou k objevům nejen prospěšným, ale potenciálně i škodlivým. Jde totiž především o objevování nového, a ne o objevování potřebného a užitečného. Proces neustálého objevování je procesem nekonečným, nekontrolovatelným, nezvladatelným a logicky implikuje i takové objevy, které mohou mít ničivé důsledky pro společnost. Autorka zdůrazňuje, že to, co je jednou poznáno, nemůže být prohlášeno za nepoznané.

Autorka nejen uvažuje o důsledcích toho, co kritizuje, ale i o příčinách; zamýšlí se nad kořeny původu pozice současného vědce a společenských mechanismů, které jej nutí jít dále po cestě, která není bezpečná ani pro něj jako jednotlivce, ani